

Fotó: © UNICEF/NYHQ2011-1060/Holt

Mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférése: összefoglaló jelentés a projektről

**Mentális fogyatékossgal
élő gyermekek
igazságszolgáltatáshoz
való hozzáférése:
összefoglaló jelentés a projektről**

2015

ISBN: 978-615-80236-8-9

Szerzői jogi nyilatkozat:

© Központ a Mentális Sérültek Jogaiért Alapítvány (MDAC), 2015. Minden jog fenntartva.

Jelen kiadvány az Európai Unió Alapvető Jogok és Unió Polgárság programjának támogatásával készült. A kiadvány tartalma nem feltétlenül tükrözi az Európai Bizottság véleményét, a kiadvány tartalmáért kizárólag a Mental Disability Advocacy Center felel.

2015 április

Tartalom

1. Bevezetés és áttekintés	6
Definíciók.....	6
A projekt áttekintése.....	6
Eszközök szakpolitikák kidolgozóinak és kutatóknak	7
Az Európai dimenzió	7
2. Emberi jogi indikátorok és adatgyűjtés.....	9
Adatgyűjtési és -terjesztési sztenderdek.....	9
Emberi Jogi indikátorrendszerek.....	9
Lebontott adatgyűjtési szolgáló információs rendszerek	10
Ajánlások.....	11
3. Sztenderdek és megállapítások tíz európai országban	12
Kontextus.....	13
Nemzetközi sztenderdek.....	14
Belföldi kutatás.....	15
Első szakasz: elméleti (desk-based) kutatás.....	15
Második szakasz: támogatott elméleti kutatás.....	15
Harmadik szakasz: empirikus kutatás.....	16
Javasolt indikátorok a mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréseivel összefüggésben	16
Első klaszter: monitorozás és panasztétel - strukturális indikátorok.....	17
Második klaszter: részvétel a bírósági eljárásokban - folyamatindikátorok	17
Harmadik klaszter: az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés előmozdítása - folyamatindikátorok.....	17
Az igazságszolgáltatásban dolgozó szakemberek számára nyújtott tréning.....	18
Központi fogalmak és készségek.....	19
Tréningtartás, sillabusz és bibliográfia	20

1. Bevezetés és áttekintés

Összefoglaló jelentésünk a mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréséről szóló, az Európai Unió (EU) tíz országában folytatott kutatásról nyújt áttekintést. A projektet a kutatások és a tényadatok terén jelentkező hiányosság feltárása céljából indítottuk annak érdekében, hogy a nemzetközi emberi jogi sztemderdeket

irányadónak tekintve tájékoztatást nyújtunk a nemzeti és európai szintű szakpolitikák kidolgozóinak. A multidiszciplináris kutatási projekt Bulgáriában, Csehországban, az Egyesült Királyságban, Írországban, Lettországban, Litvániában, Magyarországon, Romániában, Spanyolországban és Szlovéniában zajlott le.

Fogalommeghatározások

Az „igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés” a nemzetközi jog fejlődő koncepciója és az „igazságszolgáltatási igazgatásban alkalmazott rendszerekhez, eljárásokhoz, információhoz és helyszínekhez való hatékony hozzáférés”¹ jogára utal. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának (EJENY) 8. cikkéből eredően magában foglalja az emberi jogok megsértése miatti hatékony jogorvoslathoz való jogot is.

A teljes projekten keresztül használt „mentális fogyatékossgal élő gyermekek” fogalma az értelmi, fejlődési, kognitív és/vagy pszichoszociális fogyatékossgal élő gyermekekre utal.

Az értelmi fogyatékossgal élő gyermekeknek általában nagyobb nehézségeik vannak az intellektuális és adaptív működéssel, mint más gyermekeknek, amelynek oka az a tartós állapot, amely születéskor vagy gyermekkorban alakult ki. A fejlődési rendellenesség fogalma magában foglalja az értelmi fogyatékossgat, és más fejlődési anomáliákat – így cerebrális parézist, az autizmus spektrumzavart és a magzati alkohol szindrómát –, a kognitív rendellenesség pedig a tanulással és információfeldolgozással összefüggő nehézségekre utal. Végül pszichoszociális fogyatékossgal élőknek ehelyütt a pszichiátriai problémákat megtapasztaló gyermekeket nevezzük.

A projekt áttekintése

A projekt a mentális fogyatékossgal élő gyermekeket érő emberi jogi jogsértések nyomán aktualizálódó, a nemzeti szintű igazságszolgáltatási és kvázi-igazságszolgáltatási eljárások során érvényesülő jogorvoslathoz való jog megerősítését tűzte ki központi céljául. Erre vonatkozóan szolgált tényadatokkal és információval. Az elsődleges cél négy részcélt foglalt magában:

1. A mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésére vonatkozó adatgyűjtési módszertan kidolgozása Európára vonatkozóan;
2. A mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférése nemzetközi jogból levezetett sztemderdjeinek kidolgozása (ide értve a

gyermekek magánéletének védelmét jogi eljárások során, a gyermekek részvételét ezekben az eljárásokban, a jogi segítségnyújtáshoz és képviselőhöz való hozzáférést, valamint az ésszerű alkalmazkodást);

3. Tréning és oktatási anyag kidolgozása a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban dolgozó a mentális fogyatékossgal élő gyermekekkel közvetlen kapcsolatba kerülő gyakorlati szakemberek (bírák, rendőrtisztek, szociális munkások, pszichológusok stb.) számára; valamint
4. Érdekvényesítés és disszeminációs tevékenység annak érdekében, hogy a releváns tagállami szakpolitikák kidolgozói is megismerhessék a projekt eredményeit.

¹ Janet E. Lord et al.: *Human Rights Yes! Action and Advocacy on the Rights of Persons with Disabilities*. 2. kiadás, (Minneapolis: University of Minnesota Human Rights Center, 2012).

A szakpolitikák alakítói és a kutatók számára kidolgozott eszközök

A projekt az Európai Unió társfinanszírozásával zajlott, amely lehetővé tette a projektpartnerek számára, hogy összetett kutatási eszköztárat hozzanak létre, jelentős eredményeket mutassanak fel és ajánlásokat is tegyenek. Ez a jelentés a projekt eredményeinek összefoglalását adja. Az eredmények legnagyobb része a projekt weboldalán is rendelkezésre áll: www.mdac.org/accessing-justice-children.

- Anna Lawson: *Mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférése. Adatgyűjtés és terjesztés: útmutató jelentés.* (MDAC és University of Leeds, 2015 január) – valamennyi projektnyelven hozzáférhető.
- Anna Lawson: *Mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférése. Adatgyűjtés és terjesztés: Eredmények összefoglalása* (MDAC

and University of Leeds, April 2015) – csak angolul hozzáférhető.

- *Mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférése: Nemzetközi sztenderdek és eredmények az EU tíz országából* (MDAC, 2015 Április) – valamennyi projektnyelven hozzáférhető.
- Online oktatási és tréninganyag az igazságszolgáltatás működésében részt vevő bírák, ügyvédek, rendőrök, szociális munkások és más szakemberek részére – valamennyi projektnyelven hozzáférhető.
- A mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréseinek legfőbb akadályait összefoglaló, az egyes projektszervezőkre vonatkozó adatlapok – hozzáférhetőek angolul, és minden esetben a releváns nyelven.

Az Európai dimenzió

A gyermekek igazságszolgáltatási rendszerrel összefüggő jogai az elmúlt években egyre növekvő jelentőségre tettek szert az európai szinten. Az egyik legjelentősebb előrelépés a területen az Európa Tanács Gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatásának kidolgozása volt, amely gyakorlati információval szolgál a gyermekek jogainak jogi eljárásokban biztosított védelméről a szakpolitikák alakítói és más igazságszolgáltatási igazgatásban résztvevők számára.² A dokumentum külön utalást tesz a kötelező erejű nemzetközi emberi jogi forrásokra is. Ezekből számos elv és sztenderd közvetlenül alkalmazható a mentális fogyatékossgal élő gyermekekre, de nyilvánvalóan további célzott információra van szükség az értelmi vagy pszichoszociális károsodással élő gyermekek számára szükséges alkalmazkodás biztosításával, valamint az igazodással és támogatással összefüggésben. Mindez idáig csak szűk körű kísérletek irányultak a fogyatékossgal élő gyermekek jogainak vizsgálatára, és csekély érdeklődés mutatkozott azok iránt a sajátos korlátok iránt, amelyekkel ezek a gyermekek minden bizonnyal szembesülnek a bírósági eljárások során.

Az Európa Tanáccsal ellentétben az Európai Unió (EU) saját jogán „elismerte” az ENSZ Fogyatékossgal élő Személyek Jogainak Egyezményét (UN CRPD), így külön kötelezettségeket vállalt a nemzetközi jog égisze alatt arra, hogy előmozdítsa a fogyatékossgal élő személyek – köztük a gyermekek – jogainak érvényesülését.³ Kevésel ezután az Európai Tanács elfogadta az EU gyermekjogi ütemtervét.⁴ A „gyermekbarát igazságszolgáltatás” főcím alatt az Ütemterv említést tesz arról, hogy az EU központi szerepet játszik annak előmozdításában, hogy valamennyi nemzeti igazságszolgáltatási rendszerrel kapcsolatba kerülő gyermek tekintetében jobb eredményeket érjenek el.

„Az európai igazságszolgáltatási rendszerek gyermekbaráttá tétele az EU Gyermekjogi ütemtervének központi cselekvési eleme. Ez a terület nagy gyakorlati relevanciával bír, és az EU-nak – a Szerződések értelmében – megvan a felhatalmazása arra, hogy a gyermek jogait az uniós jogalkotási eszközök révén ténylegesen is érvényesítse.”⁵

2 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról, amelyet a Miniszteri Bizottság 2010. november 17-én, a miniszterek képviselőinek 1098. ülésén fogadott el. Elérhető: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/childjustice/Source/GuidelinesChildFriendlyJustice_HU.pdf (utolsó letöltés: 2015. április 20.).

3 A Tanács Határozata a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ-egyezménynek az Európai Közösség által történő megkötéséről (2009. november 26.) 2010/48/EK, HL L 23/35, 2010. 01. 27.

4 A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Az EU gyermekjogi ütemterve COM(2011) 60 végleges

5 Uo. 2.1. bekezdés

Emellett számos kapcsolódó fejlesztés valósult meg, például a Stockholmi Program elfogadása a szabadság, biztonság és igazságosság Unióbeli erősítése céljából.⁶ Bár ennek fókuszja a gyermek jogainak megerősítése, megjegyzendő, hogy a fogyatékossgal élő gyermekek jogait nem említi kifejezetten.

E mulasztás ellenére számos más kezdeményezés is indult azzal a céllal, hogy fejlessze a gyermek jogai iránti tiszteletet az igazságszolgáltatási eljárások során, különösen a büntető igazságszolgáltatás területén. A gyanúsítottak „sérülékenyként” való kezelése tekintetében az Európai Tanács 2013-as ajánlása felhívta a tagállamokat arra, hogy előzzék meg az eljárási jogukat gyakorló fogyatékossgal élő személyekkel szembeni hátrányos megkülönböztetést, rögzítsenek egy „sérülékenységi vélelmet” a „súlyos pszichológiai, értelmi, fizikai vagy érzékszervi károsodással, illetve mentális vagy kognitív rendellenességgel” élő személyek tekintetében, biztosítva ezzel számukra az információhoz és jogi segítségnyújtáshoz való hozzáférést abban az esetben is, ha a személy a szabadságelvonás kockázatával szembesül.⁷

A releváns intézkedések körébe tartozik az Áldozatvédelmi irányelv elfogadása is, amely kimondja:

„Különös figyelmet kell fordítani az olyan értési vagy közlési nehézségekre, amelyek háttérben valamilyen fogyatékossgal állhat, például hallássérülés vagy beszédzavar. A büntetőeljárás során hasonlóképpen figyelembe kell venni az áldozat információközlési képességének korlátozottságát.”⁸

2013-ban további irányelvet fogadtak el a büntetőeljárásban való ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról.⁹ Az irányelv utal az Európa Tanács Gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatására, ám kizárólag egyetlen utalást tesz a fogyatékossgal élő személyekre.

A kutatások tekintetében üdvözlendők a gyermek jogaival összefüggő információ minőségének és hozzáférhetőségének fejlesztésére irányuló egyre növekvő erőfeszítések. Ezek közé tartoznak az EU Alapjogi Ügynöksége által vezetett vizsgálat a hamarosan megjelenő eredményei a fogyatékossgal élő gyermekekkel szembeni erőszakról,¹⁰ valamint egy irányadó tanulmány az igazságszolgáltatási eljárásokban részt vevő gyermekekre vonatkozó az EU 28 tagállamában megvalósuló adatgyűjtésről.¹¹ Az utóbbi projekt első szakasza – elsőként a világon – 290 elemes indikátorlista alapján végzett kiterjedt információgyűjtést a büntető igazságszolgáltatásban részt vevő gyermekekkel összefüggésben. Maga az adatgyűjtés és -terjesztés központi jelentőségű, mégis megjegyzést érdemel, hogy az említett kutatás egyelőre nem gyűjtött a különböző károsodásokkal élő gyermekek tapasztalatainak dimenziója mentén lebontott adatokat.

Jelen projekt eredményei remélhetően további információval szolgálnak az Európai Unió és az Európa Tanács szakpolitikusai számára, elősegítve azt, hogy a társadalom mélyrehatóbban megértse azokat a többszörös, illetve rendszerszintű korlátokat, amelyekkel az Európában élő mentális fogyatékossgal küzdő gyermekek az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés során szembesülnek. Bízunk abban, hogy kutatásunk előmozdítja a további fenntartható, európai szintű célzott kutatási tevékenységet, amely feltárhatja a mentális fogyatékossgal élő gyermekek tapasztalatait, és hozzájárulhat ahhoz, hogy a kormányokat betartsák a nemzetközi jogforrásokból eredő kötelezettségeiket. Végül vágyunk az, hogy szignifikánsan jelentősebb eredményeket lássunk a gyermekeket érintő polgári és büntető igazságszolgáltatás, valamint a közigazgatási eljárások terén.

6 Európai Tanács: A Stockholmi Program – a polgárokat szolgáló és védő, nyitott és biztonságos Európa. 2010/C 115/01, 2010. 05. 04.

7 A Bizottság ajánlása a büntetőeljárás során gyanúsított és vádolt kiszolgáltatók személyekre vonatkozó eljárási biztosítékokról (2013. november 27.), OJ C 378, 12/2/2013, p. 8-10. Megállapítást nyert azonban, hogy a „sérülékenység” ahhoz használt koncepciója, hogy a fogyatékossgal élő személyek számára jogokat állapítsanak meg, nem igazán fogadható el a CRPD emberi jogi megközelítése alapján.

8 Az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelve (2012 október 25.) a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról. OJ L 315, 14/11/2012, 57-73. o. 21. Preambulumbekezdés

9 Az Európai Parlament és a Tanács 2013/48/EU irányelve a büntetőeljárás során és az európai elfogatóparancshoz kapcsolódó eljárásokban ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról, valamint valamely harmadik félnek a szabadságelvonáskor történő tájékoztatásához való jogról és a szabadságelvonás ideje alatt harmadik felekkel és a konzuli hatóságokkal való kommunikációhoz való jogról, OJ L 294, 6/11/2013, 1-12. o.

10 További információ hozzáférhető: <http://fra.europa.eu/en/video/2014/violence-against-children-disabilities> (utolsó letöltés: 2015. április 20.)

11 Ld. az erről szóló weboldalt: <http://www.childreninjudicialproceedings.eu/Home/Default.aspx> (utolsó letöltés: 2015. április 20.)

2. Emberi jogi indikátorok és adatgyűjtés

A változások mértékét hatékonyan monitorozó mechanizmusok kulcsszerepet töltenek be a kormányok emberi jogi kötelezettségvállalásainak megvalósításában. Az EU Gyermekjogi ütemterve feltárta, hogy a gyermekek helyzetére vonatkozó megbízható adatok hiánya a tagállamokban központi akadálya a tényekre alapuló szakpolitikák kialakításának.¹² A helyzet még kritikusabb a mentális fogyatékossgal élő gyermekek tekintetében, akikre vonatkozóan nagyon kevés információ áll rendelkezésre, különösen jogérvényesítéshez való joguk tekintetében.

Erre az aggodalomra válaszolva a projekt folyamán négy kapcsolódó témakört vizsgáltunk:

1. a mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréseivel összefüggő jogainak monitorozására vonatkozó nemzetközi sztenderdek;
2. a hatékony monitorozás elősegítése céljából a szakpolitikák kidolgozóinak szánt aktuális útmutatások nemzetközi sztenderdek alapján történő elemzését; ennek során különösen annak felmérését, hogy a jelenlegi európai indikátorrendszer mennyire rögzíti az érintett a csoportba tartozó gyermekek által megélt tapasztalatokat;
3. a vonatkozó információs rendszerek kidolgozásának követelményeit annak érdekében, hogy képesek legyenek releváns és lebontott adatok nemzeti szintű összegyűjtésére úgy, hogy az kielégítően megragadja a mentális fogyatékossgal élő gyermekek tapasztalatait a polgári és büntető-, valamint közigazgatási eljárásokban;
4. további célzott kutatás előmozdítását és lefolytatását e területen, részletes útmutatást nyújtva ezekhez az erőfeszítésekhez.

A projekt e részének eredményeit önálló jelentés foglalja össze, amely a projekt valamennyi nyelvén hozzáférhető a projekt weboldalon: www.mdac.org/accessing-justice-children.¹³

Adatgyűjtési és -terjesztési sztenderdek

Írország kivételével a projektben részt vevő valamennyi ország által ratifikált és az EU által megerősített CRPD 31. cikke előírja, hogy a Részes államok „összegyűjtik a megfelelő információkat – beleértve statisztikai és kutatási adatokat –, amely révén a jelen Egyezmény végrehajtásához szükséges politikákat alakíthatnak ki és valósíthatnak meg”, így érvényesítve a fogyatékossgal élő személyek jogait. Gyermekjogi területen az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága szintén felhívta a Részes államokat, hogy „szisztematikusan gyűjtsenek lebontott adatokat, amelyek relevánsak a fiatalok igazságszolgáltatásának gyakorlata szempontjából, és szükségesek a szakpolitikák és programok kidolgozásához, érvényesítéséhez és értékeléséhez.”¹⁴

Az ENSZ Közgyűlése felhívta a Részes államokat arra, hogy a kormányok a gyermek jogai érvényesítéséhez szükséges, ENSZ testületek felé teljesített jelentéstételi kötelezettség keretében végzett szélesebb körű adatgyűjtés részeként „foglaljon jelentésébe részletes és pontos információt a gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréseiről, az e területen tett előrelépésekről és kihívásokról, továbbá összehasonlítható statisztikai adatokról.”¹⁵

Az Európa Tanács – különösen a Gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatás keretei között – szintén figyelmet szentelt adatgyűjtés szükségességének.¹⁶ Elismerve a fogyatékossgal élő személyek által tapasztalt korlátokat, az Európa Tanács igyekezett „támogatni és előmozdítani az összetett, sokrétű és specializált kutatást valamennyi fogyatékossgügyi területen”.¹⁷

12 A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Az EU gyermekjogi ütemterve COM(2011) 60 végleges

13 Anna Lawson: *Access to Justice for Children with Mental Disabilities. The Collection and Dissemination of Data: Guidance Report* (MDAC and University of Leeds, January 2015).

14 Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 10: Children's rights in juvenile justice, 25 April 2007, CRC/C/GC/10, 98. bekezdés

15 United Nations, General Assembly, Human Rights Council, Resolution No. 25/6: Rights of the child: access to justice for children, 25 March 2014, UN/A/HRC/25/L10.

16 Supra note 2.

17 A Miniszteri Bizottság Rec(2006)5. sz. ajánlása a tagországok számára az Európa Tanács Akciótervéről, amely a fogyatékos emberek jogainak érvényesítését, társadalomban való teljes körű részvételük előmozdítását segíti elő a fogyatékos emberek életminőségének javításával Európában a 2006-2015 közötti időszakban. Online hozzáférhető: http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc-sp/Action%20Plan%20Hungary.pdf (utolsó letöltés: 2015. április 20.) 3.14.1. pont

Emberi jogi indikátorrendszerek

Kutatásunk számos releváns projektet azonosított, amelyek az Európában élő mentális fogyatékossgal rendelkező gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréseivel összefüggő indikátorokat dolgoztak ki. Ezek az alábbiak.

1. A Bizottság Online Fogyatékossgügyi Eszköztára (Disability Online Tool of the Commission – DOTCOM),¹⁸ amely tájékoztatást ad a fogyatékossgal élő személyeket érintő jogforrásokról és szakpolitikákról, és amely eszköze az Európai fogyatékossgügyi stratégia 2010–2020 programhoz való adatgyűjtésnek.
2. Az EU Alapjogi Ügynöksége (FRA) által kidolgozott, a gyermek jogainak az Európai Unióban megvalósuló védelmére, tiszteletben tartására és érvényesülésének elősegítésére vonatkozó indikátorok,¹⁹ amelyek a jogokat négy központi területre tagolják: családi környezet és helyettesítő nevelés, védelem a kizsákmányolással és erőszakkal szemben, megfelelő életszínvonal, valamint oktatás, állampolgárság és részvétel iskolai és sporttevékenységekben.
3. Az Európai Bizottság által finanszírozott kutatás, amelynek célja a gyermekek büntető és polgári bírósági, valamint közigazgatási eljárásokban való részvételére vonatkozó adatgyűjtés.²⁰

4. Az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala által kidolgozott, fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerére vonatkozó indikátor-keretrendszer.²¹
5. Az Európa Tanács égisze alatt született Gyermekek Részvételének Értékelő Eszköztára.²²

Az említett értékelőrendszereknek számos olyan korlátja volt, amely miatt a mentális fogyatékossgal élő gyermekek sajátos tapasztalatai láthatatlanok maradtak, vagy csupán részlegesen, néhány különös területen vonatkozott rájuk információ. A DOTCOM például nem foglalkozott kifejezetten az igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréssel mint témakörrel, és míg az FRA indikátorai – üdvözlendő módon – hangsúlyt helyeztek a lebontott adatok szükségességére, különösen arra, hogy mit kezd a fogyatékossgal az igazságszolgáltatás, a rendszer nem volt kellően részletes ahhoz, hogy megragadta volna az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés korlátait, amelyekkel a mentális fogyatékossgal élő gyermekek szembesülnek. Az Európai Bizottság gyermekek jogi eljárásokban való bevonásáról szóló tanulmánya óriási mennyiségű adatot gyűjtött össze valamennyi tagállamból, ám sajnos alig rögzített a fogyatékossgra tekintettel lebontott adatokat.

A lebontott adatgyűjtést szolgáló információs rendszerek

„Kötelezettségeik teljesítése céljából a Részes államoknak pontos, sztenderdizált és lebontást lehetővé tevő, továbbá a fogyatékossgal élő gyermekek tényleges helyzetét tükröző adatokkal szolgáló adatgyűjtési mechanizmusokat kell felállítaniuk és kidolgozniuk. E kérdés fontossága felett gyakran elsiklunk, nem tekintjük prioritásnak, annak ellenére, hogy mindez hatással van nem csupán a megvalósítandó megelőző intézkedésekre, hanem a programok finanszírozásához szükséges értékes források elosztására is.”²³

A kutatás a továbbiakban felmérte az információs rendszerek felépítését annak érdekében, hogy felhasználja a mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatásban megélt egyéni tapasztalataira vonatkozó adatokat. Két kapcsolódó kérdést vizsgált. Az első, hogy milyen módon gyűjthetné a gyermek fogyatékossgára vagy károsodás-típusára vonatkozó adatokat az igazságszolgáltatási rendszer, a második, hogy a bírósági eljárás során milyen támogatás vagy igazodást valósítottak meg. Ez a két információ kulcsjelentőségű a bírósági eljárások elemzéséhez és reformjához, a teljes alkalmazkodás, valamint a mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréseinek biztosítása érdekében.

18 Online hozzáférhető: <http://www.disability-europe.net/dotcom> (utolsó letöltés: 2015. április 20.)

19 Online hozzáférhető: <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/developing-indicators-protection-respect-and-promotion-rights-child-european-union> (utolsó letöltés: 2015. április 20.)

20 Online hozzáférhető: <http://www.childreninjudicialproceedings.eu/Home/Default.aspx> (utolsó letöltés: 2015. április 20.)

21 Online hozzáférhető: http://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Manual_for_the_Measurement_of_Juvenile_Justice_Indicators.pdf (utolsó letöltés: 2015. április 20.)

22 Az Európa Tanács Gyermekek jogi Részlege és Ifjúsági Osztálya: Child Participation Assessment Tool: Indicators for Measuring Progress in Promoting the Rights of Children and Young People Under the Age of 18 to Participate in Matters of Concern to them. Online hozzáférhető: http://coe.int/t/dg3/children/participation/Newdefault_en.asp (utolsó letöltés: 2015. április 20.)

23 Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 9 (2006): The rights of children with disabilities, 27 February 2007, CRC/C/GC/9, para. 19.

Az információs rendszerek kialakítása során számos kihívással kell szembesülnünk. A fogyatékoság túl tág kategóriáira támaszkodás aligha nyújt információt a sajátos korlátokról, amelyekkel például a halmozottan fogyatékos gyermekek szembesülnek. Ezzel szemben a finom részletek összegyűjtése a károsodások széles köréről valószínűleg feldolgozhatatlan, vagy túlságosan a fogyatékoság medikális modelljén alapuló adathalmazt eredményez az ENSZ Fogyatékos Személyek Jogairól Szóló Egyezmény által szociális modelljén alapuló helyett. A helyzetet tovább bonyolítja az, hogy stigmatizációhoz vezethet, ha a gyermeket valamilyen károsodással, így például mentális fogyatékosággal élőknek „címkézzük”.

Az ilyen rendszerek kidolgozását mindig az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének 3. cikk (1) bekezdésében és a CRPD 7. cikkében rögzített gyermek mindenek felett álló érdekének kell vezérelnie. A Fogyatékosággal Élők Jogainak Bizottsága (CRPD Bizottság) javaslata alapján a „fizikai, érzékszervi, értelmi és szellemi” károsodástípusok lehetnek ugyan az adatbontás tág kategóriái, ám az egyes kategóriákhoz definíciós kihívások kapcsolódnak, amelyek további megfontolást igényelnek.

Az igazságszolgáltatáson belüli adattárolás emberi jog sztenderdjeit elsősorban az ENSZ égíse alatt született szabadságuktól megfosztott gyermekekről szóló Havannai Szabályok jelentik.²⁴ Ezek előírják, hogy átfogó információt kell összegyűjteni a gyermek személyazonosságáról, a fogva tartás okáról, a szülők értesítéséről, illetve a fizikai vagy mentális egészségügyi problémák részleteiről, ám megjegyzendő, hogy nem említik a támogatásra és ésszerű alkalmazkodásra vonatkozó adatokat, így kevésbé valószínű, hogy a kormány monitorozási tevékenysége ezekre kiterjed.

A projekt során végzett kutatás nem talált példát olyan kezdeményezésre, amely a mentális fogyatékosággal élő gyermekeknek nyújtott támogatásra és ésszerű alkalmazkodásra vonatkozó adatgyűjtési és igazságszolgáltatási szakemberek közötti adatmegosztó rendszerek részletes kidolgozására irányult volna. Az egyetlen ígéretes fejlesztés „A Hozzáférhető információ sztenderdje” című tervezet volt az angliai Nemzeti Egészségügyi Szolgáltatól, amely meghatározta, hogy rögzíteni kell a szolgáltatás egyéni igénybe vevőinek szükségleteit és a biztosított alkalmazkodásra vonatkozó információt.²⁵

Ajánlások

A jelentésben ajánlások teljes sora található, többek között az alábbiak:

- nagyobb hangsúlyt kell helyezni a fogyatékosággal élők igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréseire vonatkozó adatgyűjtésre;
- életkor és károsodástípus alapján lebontott adatok gyűjtését és publikációját megvalósító rendszereket kell bevezetni az igazságszolgáltatási rendszer valamennyi fokozatában;
- szisztematikus adatgyűjtés az egyes gyermekek számára szükséges alkalmazkodás és támogatás természetéről, a gyermek mindenek felett álló érdekével összhangban;
- a tárgyalat megközelítés becsatornázása a „mainstream”-be az Európai Bizottság szintjén;
- útmutató kidolgozása az Európai Bizottság és a nemzeti kormányok által, amely kifejezésre juttatja azt a követelményt, hogy a mentális fogyatékosággal élő gyermekek felmérése a fogyatékosághoz kapcsolódó, az igazságszolgáltatási eljárásokban való részvételt másokkal egyenlő alapon lehetővé tevő alkalmazkodás megvalósítására fókuszáljon;

- eszköztárak és rendszerek létrehozása annak érdekében, hogy a fogyatékosággal élő gyermekekkel multidiszciplináris alapon foglalkozó kulcsszakemberek között megosztható legyen az igazságszolgáltatásban részt vevő gyermekek fogyatékoságon alapuló alkalmazkodására és támogatására vonatkozó információ;
- további kutatás és eredményindikátorok kidolgozása a mentális fogyatékosággal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréseivel kapcsolatos jogainak nemzeti igazságszolgáltatási rendszerek keretében történő felmérése céljából.

24 United Nations, General Assembly, Resolution No. 45/113: United National Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, 14 December 1990, A/RES/45/113.

25 További információ hozzáférhető: <http://www.england.nhs.uk/accessibleinfo> (utolsó letöltés: 2015. április 20.).

3. Sztenderdek és megállapítások tíz európai országban

A projekt kidolgozásának vezető indoka az a felismerés volt, hogy Európában a mentális fogyatékossgal élő gyermekek nagy kockázatnak vannak kitéve a fogyatékossgukon alapuló súlyos emberi jogi jogsértések tekintetében. A jog, az emberi jogok és a szociális munka területén dolgozó elméleti szakértők által vezetett, nemzeti civil szervezetek aktivistái és kutatói által végzett kutatás az Európai Unió tíz tagállamában zajlott. A projektet nemzetközi szakértői panel támogatta, amelynek tagjai a gyermeki jogok és a fogyatékossgal élők jogainak területén munkálkodnak.²⁶

A projekt három jogterületen gyűjtött információt: büntető- és polgári eljárásjog, valamint közigazgatási eljárásjog. E jogterületek mindegyike igen széles, így a kutatás csupán néhány kritikus problémára, egybeesésre, valamint a mentális fogyatékossgal élő gyermekek és az igazságszolgáltatási rendszer között kapcsolódási pontra fókuszált:

1. Büntetőeljárás

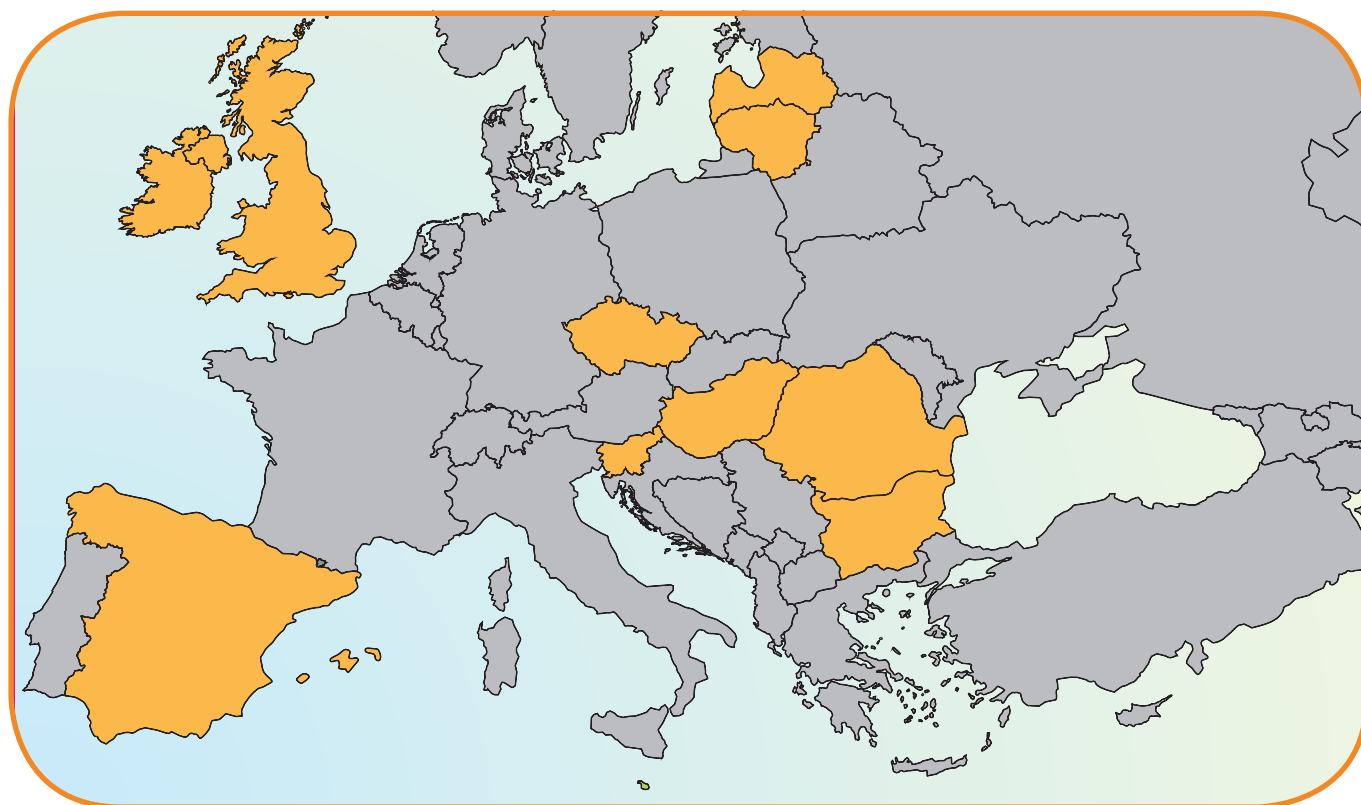
Mentális fogyatékossgal élő kiskorú tanúk, sértettek és gyanúsítottak tapasztalatai a nyomozás és a bíróság előtti eljárás valamennyi szakaszában.

2. Polgári eljárás

Arra vonatkozó döntések, hogy a gyermek hol és kivel éljen, ideértve az intézményi elhelyezéssel összefüggő határozatokat, továbbá a közösségben éléshez nyújtott támogatáshoz való hozzáférést.²⁷

3. Közigazgatási eljárás

Az oktatáshoz való hozzáférésre, továbbá az inkluzív oktatásban való részvételt elősegítő támogatásra, igazodásra és ésszerű alkalmazkodásra vonatkozó döntések.

A projektben résztvevő országok

²⁶ A résztvevők teljes listája elérhető a projekt weboldalon: www.mdac.org/accessing-justice-children.

²⁷ Az intézményi elhelyezésre vonatkozó döntések a magyar jogrendszerben közigazgatási eljárásban születnek meg. Erre az eltérésre a magyar országjelentés felhívja a figyelmet (a ford.).

Kontextus

A mentális fogyatékossgal élő gyermekeket nagyobb valószínűséggel éri bántalmazás, erőszak vagy célzott ellenségesség,²⁸ mint fogyatékossgal nélkül élő társaikat.²⁹ A kutatás megállapításai szerint az értelmi vagy a fejlődési rendellenességgel élő gyermekek nagyon nagy számban szenvednek el szexuális abúzust.³⁰

Az ENSZ Főtitkár Gyermekekkel szemben elkövetett erőszakról szóló jelentése rámutatott, hogy a fogyatékossgal élő gyermekek hosszú távú intézményi elhelyezése a világon mindenütt fennálló probléma,³¹ különösképpen Közép- és Kelet-Európában, ahol a századfordulón az intézményi elhelyezés növekedő arányt mutatott.³² A főként civil szervezetek által végzett emberi jogi monitorozás és dokumentálás ráterelte a figyelmet a szociális intézményekben elhelyezett gyermekek széles körét érintő elhanyagolásra és bántalmazásra, illetve a monitorozási és gyermekvédelmi mechanizmusok gyengeségére.³³

A büntető igazságszolgáltatással kapcsolatba kerülő gyermekek helyzete az utóbbi időben kezdett nagyobb figyelmet kapni, különösen az ENSZ fiataikorúak igazságszolgáltatási rendszerére vonatkozó sztenderd minimumszabályai (Pekingi szabályok) elfogadását követően.³⁴ A nemzetközi sztenderdek hangsúlyozzák a gyermekközpontú eljárások és a kiskorú elkövetők elterelésének szükségességét, és kiemelik, hogy a mindenképp felett álló érdek elve minden eljárásban kiemelkedően fontos. Sajnálatos módon ugyanakkor kevés súlyt kap, illetve kevés kutatás születik a büntetőeljárásban részt vevő fogyatékossgal élő gyermekek helyzetéről, és a mentális fogyatékossgal élő gyermekekről is alig áll rendelkezésre információ.³⁵ A jelentés rámutatott néhány közös problémára, és felszólította a felszólította a kormányokat, hogy tegyenek intézkedéseket azok megoldása érdekében:

„Habár szinte egyáltalán nincs elérhető adat a fogyatékossgal élő fiatalok elkövetőkről, széles körben elismert, hogy növekszik a kockázata annak, hogy az értelmi és mentális fogyatékossgal élő gyermekek – rájuk gyakran eszközként tekintő személyek kérésére – szembekerülnek a törvénnyel. Ha bajba kerülnek, kevésbé tudják magukat abból kimagyarázni, kevésbé tudnak meggyőzően érvelni a saját nevükben, börtönbe kerülve pedig nagyobb eséllyel válnak áldozattá. Sem az ifjúságra vonatkozó igazságszolgáltatás, sem a gyermekjóléti rendszer nem megfelelően felszerelt ahhoz, hogy a gyermek mentális egészségügyi szükségleteivel foglalkozzék [...]”³⁶

Az angliai Börtönreform Szövetség (Prison Reform Trust) közelmúltban végzett kutatása szerint a kiskorú gyanúsítottak 60%-a küzdött kommunikációs nehézségekkel, 25 %-uk élt értelmi fogyatékossgal, ennek ellenére nem volt olyan „rutinszerű vagy rendszerszerű eljárás, amelynek révén azonosították volna a vádlottak különös támogatási szükségleteit”.³⁷

A bűncselekmények mentális fogyatékossgal élő kiskorú tanúi és áldozatai egyrészt koruk, másrészt fogyatékossguk miatt nem tanúskodhatnak a büntetőeljárásokban.³⁸ A bíróságok attitűdje és az eljárási akadályok – mint például az eskü természetének és következményeinek megértésére vonatkozó általános követelmény – sok esetben azt eredményezik, hogy az e gyermekek által rendelkezésre bocsátott bizonyítékokat nem használják fel, és ejtik a vádakat.³⁹

28 Az EU Alapjogi Ügynöksége 2015-ben véglegesíti azt a központi jelentőségű kutatását, amely a fogyatékossgal élő gyermekekkel szembeni erőszakot és ellenségességet vizsgálja. További részletek hozzáférhetők online: <http://fra.europa.eu/en/project/2012/children-disabilities-targeted-violence-and-hostility> (utolsó letöltés: 2015. április 20.).

29 Hilary Brown: *Safeguarding adults and children with disabilities against abuse*. (Strasbourg: Council of Europe, 2003).

30 D. Valenti-Hein és L. D. Schwarz: *Sexual Abuse of Those with Developmental Disabilities* (Santa Barbara, CA: James Stanfield Co, 1995).

31 Az ENSZ főtitkárának összefoglaló jelentése: *Fogyatékos gyermekekkel szembeni erőszak*. (New York: Yale School of Public Health, 2005).

32 Paul Sergio Pinheiro: *World Report on Violence Against Children – Secretary General’s Study on Violence Against Children* (Geneva: OHCHR, UNICEF, WHO, 2006), 183.

33 Id. pl. Centre for Legal Resources és UNICEF: *Monitoring the rights of mentally disabled children and young people in public institutions* (Bucharest: UNICEF Romania, 2006).

34 United Nations, General Assembly, Resolution No. 40/33: United Nations Standard Minimum Rules on the Administration of Justice (‘The Beijing Rules’), 29 November 1985, A/RES/40/33. See also: United Nations, Economic and Social Council, Resolution No. 1997/30: Guidelines of Action on Children in the Criminal Justice System, 21 July 1997, E/RES/1997/30.

35 31. l.

36 Ibid. 194-195. o.

37 Jenny Talbot: *Fair Access to Justice? Support for vulnerable defendants in the criminal courts. A PRT briefing paper* (UK: Prison Reform Trust, June 2012).

38 Id. pl. Rebecca Milne és Ray Bull: *Interviewing witnesses with learning disabilities for legal purposes*. British Journal of Learning Disabilities 29:3 (2012) 93-97. o.

39 Claire Edwards, Gillian Harold és Shane Kilcommins: *Access to Justice for People with Disabilities as Victims of Crime in Ireland* (University College Cork, School of Applied Social Studies and Centre for Criminal Justice and Human Rights, Faculty of Law, February 2012) 140. o.

Nemzetközi sztenderdek

A mentális fogyatékossgal élő gyermekek másokkal egyenlő alapon rendelkeznek emberi jogokkal. Életkoruk és fogyatékossguk miatt azonban nagyobb valószínűséggel tapasztalják meg a hátrányos megkülönböztetés különböző formáit. A mentális fogyatékossgal élő gyermekek a gyermeke jogaira, illetve a fogyatékossgal élők jogaira irányadó nemzetközi jog metszetében helyezkednek el.

Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésre vonatkozó kutatás során a legfontosabb nemzetközi emberi jogi sztenderdekre, valamint emellett az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Gyermekebarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatására támaszkodtunk.⁴⁰ A projektben részt vevő országok szinte mindegyike csatlakozott az ENSZ Gyermeke jogairól szóló egyezményéhez (UN CRC) és az ENSZ Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezményéhez (UN CRPD). Ez alól egyesül Írország képez kivételt, amely még nem ratifikálta a CRPD-t.

Access to Justice in International Law

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata

8. cikk

Minden személynek joga van az alkotmányban vagy a törvényben részére biztosított alapvető jogokat sértő eljárások ellen a hazai bíróságokhoz tényleges jogorvoslatért folyamodni.

Az ENSZ Gyermekek jogairól szóló egyezménye

3. cikk

1. A szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenek felett álló érdekét veszik figyelembe elsősorban.
2. Az Egyezményben részes államok kötelezik magukat arra, hogy a gyermek számára, figyelembe véve szülei, gyámjai és az érte törvényesen felelős más személyek jogait és kötelességeit, biztosítják a jólétéhez szükséges védelmet és gondozást, e célból meghozzák a szükséges törvényhozási és közigazgatási intézkedéseket.
3. Az Egyezményben részes államok gondoskodnak arról, hogy a gyermekkel foglalkozó és védelmét biztosító intézmények, hivatalok és létesítmények működése megfeleljen az illetékes hatóságok által megállapított szabályoknak, különösen a biztonság és az egészség területén, valamint ezek személyzeti létszámával és szakértelmével, továbbá a megfelelő ellenőrzés meglétével kapcsolatban.

12. cikk

4. Az Egyezményben részes államok az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítják azt a jogot, hogy minden őt érdeklő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét, a gyermek véleményét, figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe kell venni.

5. Ebből a célból nevezetesen lehetőséget kell adni a gyermekeknek arra, hogy bármely olyan bírói vagy közigazgatási eljárásban, amelyben érdekelt, közvetlenül vagy képviselője, illetőleg arra alkalmas szerv útján, a hazai jogszabályokban foglalt eljárási szabályoknak megfelelően meghallgassák.

Az ENSZ Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezménye

7. cikk: A fogyatékossgal élő gyermekek

1. A részes államok minden szükséges intézkedést meghoznak, hogy a fogyatékossgal élő gyermekek számára más gyermekekkel azonos alapon biztosítsák valamennyi emberi jog és alapvető szabadság teljes körű gyakorlását.
2. Minden, a fogyatékossgal élő gyermekekkel kapcsolatos intézkedés során elsődlegesen a gyermek legfőbb érdekeit kell figyelembe venni.
3. A részes államok biztosítják, hogy a fogyatékossgal élő gyermekek minden őket érintő ügyben rendelkeznek a szabad véleménynyilvánítás jogával, véleményüket, más gyermekekkel azonos alapon, életkoruknak és fejlettségüknek megfelelően súlyozzák, valamint biztosítják számukra e jogok érvényesítéséhez a fogyatékossguk és életkoruk szerint szükséges segítséget.

13. cikk: – Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés

1. A részes államok a fogyatékossgal élő személyek számára másokkal azonos alapon biztosítják az igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáférést, beleértve az eljárás során az életkoruknak megfelelő alkalmazkodás biztosítását annak érdekében, hogy megkönnyítsék tényleges részvételüket mind közvetlen, mind közvetett formában, csakúgy, mint tanúként, minden jogi eljárásban, beleértve a nyomozati szakot és más előkészítő szakaszokat.
2. A fogyatékossgal élő személyek igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáférése biztosításának elősegítése érdekében a részes államok előmozdítják az igazságügyi igazgatás területén dolgozók, beleértve a rendőrségi és büntetés-végrehajtási alkalmazottakat, megfelelő képzését.

Más idevágó nemzetközi és európai sztenderdeket szintén figyelembe vettünk a kutatás megtervezésekor és folyamán, így:

- Az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának⁴¹ és a Fogyatékossgal Élő Személyek Jogai Bizottságának átfogó kommentárjait;⁴²
- Az ENSZ fiatalok igazságszolgáltatási rendszerére vonatkozó sztenderd minimumszabályait (a Pekingi szabályokat) (1985. november 29., A/RES/40/33);
- Az ENSZ szabadságuktól megfosztott fiatalok védelmére vonatkozó szabályait (a Havannai szabályokat) (1990. december 14., A/RES/45/113);
- Az ENSZ büntető igazságszolgáltatási rendszerekben történő jogi segítségnyújtáshoz való hozzáférésre vonatkozó alapelveit és irányutatóit (2012. december 20., A/RES/67/187).

A projektpartnerek külön figyelmet szenteltek az intézményben elhelyezett mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférése kérdésének, mivel az intézményi elhelyezés szűkíti annak lehetőségét, hogy ezek a gyermekek elérjék a más gyermekek számára elérhető panasztételi mechanizmusokat, így kisebb valószínűséggel kapnak jogorvoslatot az őket ért emberi

jogi jogsértésekért, akár bírósági, akár bíróságon kívüli úton. A független monitorozó és felügyeleti testületek szerepét a kutatók tekintetben vizsgálták, hogy azok mennyiben képesek megkönnyíteni a gyermekek számára az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést, különös tekintettel a panasztételre, panaszok kivizsgálására, illetve az eljárások kezdeményezésére a mentális fogyatékossgal élő gyermekek nevében. A projektpartnerek itt az alábbi nemzetközi jogi sztenderdekre hivatkoztak:

- A CRPD 16. cikkére a kizsákmányolástól, erőszaktól és visszaélésektől való mentességről és a „fogyatékossgal élő személyek számára kialakított lehetőségek és programok hatékony nyomon követésének” követelményéről;⁴³
- A CRPD 33. cikkének (2) bekezdésére a Egyezmény végrehajtásának ellenőrzését ellátó független monitorozási mechanizmus létrehozásáról; és
- A Kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés elleni egyezmény fakultatív jegyzőkönyvére, különösen a fogvatartási helyek rendszeres és független felügyeletét ellátó nemzeti megelőző mechanizmusok létrehozásának kötelezettségére.⁴⁴

Belföldi kutatás

A projektpartnerek minden országban a releváns nemzetközi sztenderdeket alkalmazva alakították ki a kutatás módszertanát, ügyelve a hozzáférhető információ jelenlegi hiányára. A kutatás komplex jellege megkívánta, hogy a kutatók feltárják a hazai jogi és szakpolitikai hátteret, továbbá összegyűjtsék a nemzeti jogrendszerre vonatkozó, hozzáférhető statisztikai adatokat. Az adatok tekintetében tapasztalt súlyos hiány miatt a kutatók egyetértettek abban, hogy a mentális fogyatékossgal élő gyermekeket hátráltató, rendszerszintű akadályok azonosításához empirikus kutatásra volt szükség. Nagyvonalakban tekintve, a kutatás három összefüggő szakaszban zajlott.

Első szakasz: elméleti (desk-based) kutatás

A kutatás e szakaszának célja az volt, hogy átfogó ismeretet nyerjünk arról, milyen mértékben foglalkoznak a mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréseivel nemzeti szinten, hogy megkezdjük a gyermekek útjában álló legfőbb akadályok azonosítását, illetve hogy a következő kutatási szakaszok célzottabb kutatásához információkat gyűjtsünk.

E szakasz során a kutatók nyilvánosan hozzáférhető információkat gyűjtöttek az igazságszolgáltatási rendszerre vonatkozóan. Az információforrások jogi és egyéb szakkönyveket; szakköveket; jogszabályokat; bírósági, törvényszéki és ombudsmani esetismertetések; országgyűlési irományokat; statisztikai nyilvántartásokat; nemzeti esélyegyenlőségi testületek, nemzeti emberi jogi intézmények és ombudsmani hivatalok, továbbá civil szervezetek és általában a civil társadalom jelentéseit; újságcikkeket; illetve ENSZ és egyéb nemzetközi jelentéseket foglaltak magukba.

41 Id. különösen: Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 2 (2001): The Role of Independent National Human Rights Institutions in the Protection and Promotion of the Rights of the Child, 15 November 2002, CRC/GC/2002/2; CRC Committee, General Comment No. 9 (2006): The rights of children with disabilities, 27 February 2007, CRC/C/GC/9; CRC Committee, General Comment No. 10 (2007): Children's rights in juvenile justice, 25 April 2007, CRC/C/GC/10; and, CRC Committee, General Comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1), 29 May 2013, CRC/C/GC/14.

42 Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General Comment No. 1 (2014): Equal recognition before the law, CRPD/C/GC/1; and, CRPD Committee, General Comment No. 2 (2014): Accessibility, CRPD/C/GC/2.

43 CRPD 16. cikk (3) bekezdés

44 OPCAT IV. rész

Második szakasz: támogatott elméleti kutatás

A kutatás második szakaszának célja a mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréséről szóló további hazai információforrások azonosítása volt. Ennek során a kutatók a nyilvánosság számára kevésbé hozzáférhető adatokhoz próbáltak hozzáférni. A második szakasz célja volt emellett az is, hogy azonosítsuk, a kutatók milyen akadályokba ütköznek munkájuk során. Ennek eredményeként készült el az útmutató azok számára, akik a jövőben az igazságszolgáltatás területén kívánnak fogyatékossgal élő gyermekekkel kapcsolatos kutatást végezni.

E szakaszban a kutatók bírósági dolgozók, jogászok, szociális munkások, ügyészek, pártfogó felügyelők számára nyitva álló szakértői könyvtárakhoz és nemzeti adatbankokhoz próbáltak hozzáférést szerezni. A kutatók útmutatást kaptak ahhoz is, hogyan dolgozzák fel – kvantitatív és kvalitatív elemzési technikák segítségével – a nagy mennyiségű információt.

Harmadik szakasz: empirikus kutatás

A kutatás utolsó szakaszának célja az volt, hogy az előző két szakasz során feltárt eredményeket kiegészítendő kvalitatív információkat nyerjünk. Ez a szakasz különösen fontos volt

az igazságszolgáltatás hozzáférését hátráltató akadályok, illetve a támogatási és az ésszerű alkalmazkodási formák igazságszolgáltatással kapcsolatba kerülő gyermekek általi elérhetőségére vonatkozó információ hiánya miatt. Emellett rávilágított a bírák, jogászok, szociális munkások és más szakemberek szempontjaira és tapasztalataira is.

E szakasz során a kutatók fókuszcsoportos beszélgetéseket – köztük számos multidiszciplináris csoportülést – szerveztek szakemberek részvételével, illetve félig strukturált interjúkat készítettek szülőkkel, olykor gyermekekkel. A kutatás e szakaszát számos kihívás övezte, köztük az kutatásetikai bizottságok általi jóváhagyáshoz szükséges hosszú idő, a bírósági dolgozók nehéz elérhetősége vagy azok az eljárási és egyéb olyan akadályok, amelyekkel a kutatóknak az intézményekben élő mentális fogyatékossgal élő gyermekekkel való találkozások megszervezése során kellett szembesülniük.

A kutatás módszertanának részletesebb leírása elérhető a projekt keretében született „*Adatgyűjtés: szintézis és eredmények*” című jelentésben angol nyelven a www.mdac.org/accessing-justice-children honlapon.⁴⁵

Javasolt indikátorok a mentális fogyatékossgal élő gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréssel összefüggésben

A kutatás óriási mennyiségű információt eredményezett a projektpartner országokban a gyermekekkel, a fogyatékossgal élőkkel, az igazságszolgáltatási igazgatással, a monitorozási és panaszmechanizmusokkal, valamint más kapcsolódó területekkel összefüggésben. A projekt egyik legnagyobb kihívása annak meghatározása volt, hogy hogyan elemezhetők ezek az adatok oly módon, hogy kibomoljanak azok a problémák, amelyekkel kifejezetten a mentális fogyatékossgal élő gyermekek szembesülnek, valamint e problémák azonosságai és különbségei az egyes országokban. E kihívásra, valamint arra válaszol, hogy hogyan tehető az eredmények európai szinten is relevánssá, a projektpartnernek kidolgoztak egy emberi jogi indikátorrendszert, amely az elemzés keretét adta.

Ez a megközelítés azon az elemző útmutatáson alapult, amelyet az ENSZ Emberi Jogi Főbiztossága fejlesztett ki az emberi jogi sztenderdek monitorozására és érvényesülésük előmozdítására,⁴⁶ amit a források szűkösségéből eredően némi rugalmassággal alkalmaztunk.⁴⁷ Az útmutatás három indikátortípust javasol a „struktúra-folyamat-eredmény” modellként ismert megközelítésben.⁴⁸ Az eredményre vonatkozó adatok hiányában – amelyet egyik projektben részt vevő országban sem gyűjtöttek a kutatók – a projekt a strukturális és folyamatindikátorok kiemelésére összpontosított. A projektpartnernek felhívják az EU-t és a tagállamokat, hogy dolgozzák a megfelelő infrastruktúrát, amely szükséges az eredményindikátorok vizsgálatához egy következő szint során.

45 Anna Lawson: *Access to Justice for Children with Mental Disabilities. Data Collection and Dissemination: Synthesis of Findings* (MDAC and University of Leeds, April 2015).

46 Az ENSZ Emberi Jogi Főbiztossága: *Human Rights Indicators: A Guide to Measurement and Implementation*. HR/PUB/12/5. (New York és Genf: OHCHR, 2012).

47 Az ENSZ Emberi Jogi Főbiztossága szerint „az emberi jogi indikátor úgy határozható meg, mint sajátos információ egy emberi jogi normához vagy sztenderdekhez kapcsolódó tárgy, esemény, tevékenység vagy eredmény állapotáról vagy helyzetéről, amely szem előtt tartja és tükrözi az emberi jogi elveket és megfontolásokat, és amely felhasználható arra, hogy általa felmérhető és monitorozható legyen az emberi jogok érvényesülésének elősegítése, illetve azok implementációja.” Ibid.

48 A részletesebb információért erről a megközelítésről ld. Anna Lawson: *Access to justice for children with mental disabilities. The Collection and Dissemination of Data: Guidance Report* (MDAC and University of Leeds, January 2015), hozzáférhető a projekt weboldalán: www.mdac.org/accessing-justice-children (utolsó letöltés: 2015. április 20.).

Indicators on access to justice for children with mental disabilities'

Első klaszter: monitorozás és panasztétel - strukturális indikátorok

- I.1: A kormány ratifikálta és meghonosította a gyermekek, illetve a fogyatékossgal élők jogairól szóló nemzetközi emberi jogi dokumentumokat
- I.2: A kormány olyan nemzeti szakpolitikákat fogad el, amelyek célként határozzák meg a mentális fogyatékossgal élők gyermekek igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréseinek növelését.
- I.3: Törvény független nemzeti testület létrehozása a mentális fogyatékossgal élők gyermekek jogainak monitorozása, védelme és előmozdítása érdekében, beleértve az intézmények monitorozását is.
- I.4: A mentális fogyatékossgal élők gyermekeket ellátó valamennyi intézményben hatékony panaszmechanizmusok működnek

Második klaszter: részvétel a bírósági eljárásokban – folyamatindikátorok

- II.1: A gyermek mindenek felett álló érdeke kiemelkedő szempont valamennyi eljárásban és folyamatban, amelyben mentális fogyatékossgal élők gyermek vesz részt

- II.2: Az igazságszolgáltatási rendszerek hozzáférhetőek a mentális fogyatékossgal élők gyermekek számára
- II.3: Az igazságszolgáltatási rendszerek felméri minden egyes mentális fogyatékossgal élők gyermek szükségleteit, és biztosítják az egyedi alkalmazkodást a biztonságos és hatékony részvétel érdekében
- II.4: A mentális fogyatékossgal élők gyermekek személyes és különleges adatait bizalmasan kezelik, a gyermekek pedig védelmet élveznek a média stigmatizáló fellépésével szemben

Harmadik klaszter: az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés előmozdítása – folyamatindikátorok

- III.1: Független testületek és harmadik személyek panasz tehetnek a gyermek vagy a mentális fogyatékossgal élők gyermekek csoportja nevében
- III.2: A mentális fogyatékossgal élők gyermekek rendelkezésére áll a jogi képviselő és a jogi segítségnyújtás lehetősége az őket érintő bírósági és hatósági eljárás egésze során
- III.3: Valamennyi igazságszolgáltatásban dolgozó szakember, aki kapcsolatba kerül mentális fogyatékossgal élők gyermekekkel, legyen megfelelően kiképezve arra, hogy felismerje és támogassa e gyermekek jogait, köztük az ésszerű alkalmazkodáshoz való jogot

Az elemzés részletes eredményeit a „Nemzetközi sztenderdek és eredmények az Európai Unió tíz tagállamából” című jelentés tartalmazza, amely elérhető a projekt valamennyi nyelvén a projekt honlapján: www.mdac.org/accessing-justice-children.

Az igazságszolgáltatásban dolgozó szakemberek számára nyújtott tréning

A projektpartnerek már a kutatás korai szakaszában kiemelték az igazságszolgáltatásban dolgozó szakemberek képzésének szükségességét. Ezt számos nemzetközi emberi jogi dokumentum is rögzíti. A CRPD 4. cikk (1) bekezdésének i) pontja alapján az államok vállalják, hogy „előmozdítják a jelen Egyezményben foglalt jogok oktatását a fogyatékossgal élő személyekkel foglalkozó szakemberek és alkalmazottak számára az e jogok által biztosított jobb segítség- és szolgáltatásnyújtás érdekében.” Hasonló követelményt fogalmaz meg az ENSZ Gyermek Jogainak Bizottsága (Gyermekjogi Bizottság) is, 14. számú átfogó kommentárjában.⁴⁹

Az igazságszolgáltatáshoz hozzáférést kereső gyermekekkel szembeni legjelentősebb korlátok egyike a bírói kar, az ügyvédek és más szakemberek – pl. rendőrök, szociális munkások, szociális intézményi vezetők – attitűdjei.⁵⁰ Számos országban előtérbe kerül az a diszkriminatív hozzáállás, amely negatív feltételezésekkel él a fogyatékossgal élő gyermekekkel és jogi eljárásokban való részvételi képességükkel kapcsolatban. A CRPD alapvető váltást jelent a fogyatékossgal természetének megértésében, az egyéni károsodásra fókuszáló medikális modellől elszakadva annak elismerése irányába, hogy a fogyatékossgal a károsodással élő személy és a környezeti vagy a társadalomban megjelenő attitűdbeli korlátok interakciójának eredménye.⁵¹ Ebből következik, hogy az igazságszolgáltatásban dolgozó szakemberek részéről felmerülő negatív és kirekesztő attitűdöket fel kell számolni.

A fogyatékossgal élő gyermekek jogaival kapcsolatban egyelőre kevés információ áll a szakemberek rendelkezésére. Nincsenek általános és speciális kurzusok, amelyek specifikus képzést kínálnának a területen dolgozó bírúk és ügyvédek számára.⁵²

E kihívásra adott válaszként a Leeds-i Egyetem Fogyatékossgügyi Tanulmányok Központja a Galway-i Ír Nemzeti Egyetem Fogyatékosjogi és Fogyatékossgpolitikai Központjával együttműködve részletes oktatási és tréninganyagot fejlesztett ki szakemberek számára. A nemzeti igazságszolgáltatási képzési akadémiák és más szakmai testületek remélhetőleg alkalmazzák majd az útmutató tagjaik ismereteinek és készségeinek erősítésére. Az anyagok specifikus célja, hogy előmozdítsák és támogassák

- azoknak az igazságszolgáltatásban dolgozó kulcsszakembereknek a diszciplínákon átfelölő tréningjét, akik kapcsolatban kerülhetnek mentális fogyatékossgal élő gyermekekkel;
- az egyetemi hallgatók oktatását a jogi, emberi jogi, fogyatékossgügyet és gyermekeket érintő tanulmányok terén és más olyan akadémiai kurzusok során, amelyek relevánsak a bírósági eljárásokban részt vevő mentális fogyatékossgal élő gyermekek szempontjából; valamint
- olyan forrásanyagok kínálatát, amelyek elősegítik a megértést és emberi jogi érzékenységet más aktívan érdeklődők és érintettek számára (pl. fogyatékossgal élő gyermekek szülei).

49 Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1), 29 May 2013, CRC/C/GC/14, para. 15.

50 Részletesebben ld. *Access to Justice for Children with Mental Disabilities. International Standards and Findings from Ten EU Member States* (MDAC, April 2015), hozzáférhető a projekt weboldalán valamennyi projektnyelven: www.mdac.org/accessing-justice-children (utolsó letöltés: 2015. április 20.).

51 CRPD e) Preambulumbekezdés és 9. cikk

52 50. ljt.

Központi fogalmak és készségek

Az oktatási anyag a jogállamhoz és az igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréshöz kapcsolódó központi fogalmak leírásával kezdődik. Valamennyi témakört hozzáférhető módon tárgyal, és konkrét információval szolgál az emberi jogi szttenderdek tekintetében nem jogászi stílusban. Az anyag a következőket tartalmazza:

1. Hozzáférhetőség
2. Igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés
3. Fogyatékoság és gyermekkor
4. Egyenlőség és diszkrimináció tilalom
5. Panasztétel
6. Részvétel az eljárásokban
7. Képviselés és támogatás
8. Hatékony és megfelelő adatvédelem
9. Tisztességes eljárás

Az ismeret maga azonban nem szükségszerűen elég ahhoz, hogy a szakemberek körében gyors változások menjenek végbe, így egy további fejezet fedi le azokat a készségeket, amelyek nélkülözhetetlenek a gyermekközpontú és fogyatékosra érzékeny megközelítéshez. Az érintett területek a következők:

Pozitív, előítéletektől mentes attitűd kialakítása

Ez a készség magában foglalja a pozitív és támogató megközelítés kialakítását a gyermekekkel folytatott valamennyi interakcióban, függetlenül a szakmai státusztól. Arra is biztatja a szakembereket, hogy fontolják meg, hogyan támogathatják megfelelően ezeket a gyermekeket egy biztonságos környezetben.

A korlátok azonosítása és felszámolása

Ez a készség arra szólítja fel a szakembereket – ideértve a bírakat is – hogy alaposan tanulmányozzák a jogi és egyéb eljárásokat annak érdekében, hogy meghatározzák, azok milyen mértékben lehetnek diszkriminatívok vagy zárhatják el automatikusan a gyermekeket a jogorvoslattól, majd tegyenek lépéseket ennek megszüntetése érdekében. Ez a megközelítés megköveteli, hogy bármely körülmények között a gyermek

mindenek felett álló érdekét helyezzük fókuszba, erősítve a formális szabályok és eljárások rugalmasságát, és biztosítva, hogy eljárási kérdések nem előzik az érintett gyermekek alapvető jogait.

A mentális fogyatékossgal élő gyermekekkel való kommunikáció és e gyermekek kommunikációjának elősegítése

Ez a fejezet számos iránymutatással szolgál a mentális fogyatékossgal élő – ideértve a kommunikációs károsodással küzdőket, valamint az alternatív kifejezési módokat használókat is – gyermekekkel folytatott tiszteletteljes és támogató párbeszédhez. Bemutat néhány ígéretes rendőrségi, illetve bírósági meghallgatásokra vonatkozó speciális gyakorlatot, amelyek a projekt keretében merültek fel Bulgáriában, Csehországban, az Egyesült Királyságban és Litvániában.

A bizalom és a kapcsolat kiépítése

Ez a fejezet bevezetést nyújt azoknak a szociális kompetenciáknak a világába, amelyek ahhoz szükségesek, hogy a gyermekek biztonságban és támogatva érezzék magukat abban, hogy kommunikáljanak és részt vegyenek az eljárásban. Ide tartozik a jégtörők alkalmazása, testbeszéd, meghallgatási készségek és a bizalom fenntartása akkor is, ha a két fél egymástól távol van.

Rugalmasság és innováció az eljárások során

Ez a rész számos javaslatot tartalmaz annak érdekében, hogy a bírósági meghallgatás kevésbé legyen félelemkeltő a mentális fogyatékossgal élő gyermekek számára. Ezen kívül tovább hangsúlyozza a gyermekközpontúságon alapuló megközelítést. Az ajánlások között szerepel a tárgyalóterem előzetes meglátogatása, a világos és egyszerű nyelvezet használata, a fizikai értelemben azonos szinten való elhelyezkedés a tárgyalás során, az a lehetőség, hogy a gyermek szülőjével vagy gondozójával egy helyen üljön, valamint a nyilvánosság és a média szereplői részvételének korlátozása.

Tréningtartás, sillabusz és bibliográfia

A központi tananyagot útmutató egészíti ki, amely a multidiszciplináris környezetben való tréningek tartásáról.

Több tréningmódszert ajánl, például:

- kezdő tréning szakemberek szélesebb körének,
- folytatólagos szakmai fejlesztő programok kidolgozása speciális szakmai szervezetek által,
- mentális fogyatékossgal élő gyermekek és felnőttek bevonásával kidolgozott és megtartott tréningek,
- multidiszciplináris alapú tréningek felkínálása,
- közvetlen lehetőségek megteremtése a szakemberek számára, hogy találkozzanak mentális fogyatékossgal élő gyermekekkel és velük együtt dolgozzanak a gyermekek családjában, illetve emberi jogi civil szervezetekben.

A sillabusz tizenkét tematikus foglalkozást ajánl a szakemberek számára, amelyek a központi tananyagot alapulnak.

Valamennyi foglalkozás kijelöli a központi háttérforrását, vitára inspiráló kérdéseket tesz fel, és számos valós helyzeten alapuló forgatókönyveket kínál megfontolásra.

Végül, az annotált bibliográfia igyekszik széles körű és megfelelő mélységű forrásokat összeállítani a szakemberek számára a lehető legtöbb nyelven, valamint ösztönözi a további, még mélyebb független tanulást. A források újságcikkeket, gyermekbarát anyagokat, könnyen olvasható dokumentumokat, monitorozási útmutatókat, eszköztárakat, ENSZ-anyagok hozzáféréseit és egyéb információt is tartalmaznak. Remélhetőleg ez a tárház folyamatosan bővül, rendszeresen frissül, ahogy újabb és újabb szakanyagok válnak hozzáférhetővé akár a projekt lezárulta után is.

Amennyiben a projekttel összefüggésben további információra lenne szüksége, lépjen velünk kapcsolatba! mdac@mdac.org.

Jegyzet

Jegyzet

Jegyzet

